

“สัตว์พื้นเมือง” มรดกล้ำค่าทางชีววิทยาในสถานการณ์ใกล้สูญพันธุ์

เทวินทร์ วงษ์พระลับ¹

หนูเมษลยอละล่องบนท้องฟ้าสูงบ้างต่ำบ้างสามารถจินตนาการได้หลายหลากรูปลักษณะ ดูงดงามตามแต่จะวาดฝัน ปีนี้น้ำฝนมาเร็วกว่าปีก่อน แม้ฝนจะคงยังตกไม่ทั่วฟ้าอยู่เช่นเคย แต่ท้องนาที่ดูเขียวขจีไปทั่วสุดลูกหูลูกตา ดูงามตาเมื่อต้นข้าวพริ้วใบเป็นระลอกคลื่นตามแรงของสายลมแห่งท้องทุ่ง...

ผมตระเวนเสาะหา “โคขุนพันธุ์พื้นเมืองไทย” ที่ยังอยู่ในมือของชาวบ้าน เพื่อนำมารวบรวมอนุรักษ์สายพันธุ์ไว้ที่ฟาร์มภาควิชาสัตวศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น เพิ่มเติมจากของเดิมจากที่มีอยู่แล้ว เมื่อ 10 ปีก่อนเคยเหนื่อยลำในการเสาะหาโคพื้นเมืองแท้มาแล้วครั้งหนึ่งแล้ว แต่ปีนี้ (2551) หนักหนาลำบากกว่าเก่าก่อนมากโคที่พบเห็นเกือบทั้งหมดเป็นโคลูกผสมสีขาวบางพวกก็สีน้ำตาลแดงมีรูปทรงผอมสูงพร้อมกับใบหูที่ยาวย้อย ส่วนเจ้าพวกที่ชาวบ้านบอกว่าเป็นโคพื้นเมืองนั้นเมื่อพิจารณาแล้วก็น่าจะเป็นลูกผสมบราห์มันแดง (มีการผสมเทียมน้ำเชื้อโคบราห์มันแดงแก่แม่โคพื้นเมือง) โคที่มีลักษณะของโคพื้นเมืองพอจะพบเห็นได้บ้างก็เป็นแม่โคมีอายุ

ชนบทอีสานเวลานี้ดูเจียบเหงา ผู้คนในวัยทำงานส่วนหนึ่งทิ้งไร่นาผันตัวเป็นแรงงานอพยพไปอยู่ตามเมืองใหญ่หรือกรุงเทพฯ สิ่งแปลกหูแปลกตาที่ได้พบเห็นคือ มีบ้านหลังใหญ่และคนเชื้อสายยุโรปทั่วไปในชนบทผมนึกถึงเรื่องสั้น “คนพันธุ์” ในชุดเรื่องสั้นของลาว คำหอม (ลุงคำสิงห์ ศรีนอก) พิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี 2501 และผมมีโอกาสได้อ่านเมื่อปี 2516 ตอนเป็นนักเรียนชั้น มศ. 4 “คนพันธุ์” ตัวเอกของเรื่องเป็นผู้นับถือบ้าน

ที่ถูกทางการเรียกไปประชุมเพื่อฟังคำชี้แจงถึงแผนพัฒนาประเทศ (ฉบับที่ 1) โดยทางการมีแผนยกระดับสายพันธุ์สัตว์ (upgrade) โดยนำสัตว์พ่อพันธุ์ต่างประเทศผสมกับแม่พันธุ์สัตว์พื้นบ้านเพื่อให้ได้ลูกที่ทันสมัยเป็นพันธุ์ฝรั่ง ซึ่งทางการเชื่อว่าดีกว่าของเดิม ท่านผู้ใหญ่บ้านกลับถึงบ้านพร้อมกับสีหน้าที่วิตกกังวลมองเมืองมาที่ภรรยาจนภรรยาอดที่จะถามไม่ได้ สิ่งที่พ่อผู้ใหญ่กังวลเป็นพิเศษคือ นอกจากทางการจะนำพ่อพันธุ์สัตว์ต่างประเทศเข้ามาแล้ว หากนำ “คนพันธุ์” เข้ามาแล้วมันจะเกิดอะไรขึ้นบ้างหนอ

สาเหตุของสภาวะใกล้สูญพันธุ์ของสัตว์พื้นเมือง

เมื่อปี 2506 ผมจำได้ว่าแถวตำบลละแวกบ้านมีเสียงล่ำลือว่า มีพ่อพันธุ์สุกรตัวใหญ่มากน้อยๆ ควาย โดยทางการได้นำสุกรพ่อพันธุ์เดนมาร์ค แลนด์เรซ น้ำหนัก 200 - 300 กิโลกรัม มาไว้บริการแม่สุกรพื้นเมืองและลูกผสมทั่วไปเป็นที่ฮือฮา ค่าบริการ pass by gene ครั้งละ 50 บาท (สมัยนั้นก๋วยเตี๋ยวชามละ 50 สตางค์ - 1 บาท) ลูกสุกรที่เกิดมาก็ขายได้ราคาดีผู้คนจึงนิยมมากและเช่นเดียวกันต่อมาไม่นานนักผมก็เห็นโคลูกผสมตัวสีขาวและมีราคาสูงผู้คนฮือฮาเช่นกัน

ผ่านมา 40 ปีเศษ สุกรพื้นเมืองหายไปแทบหมดสิ้น พบได้เพียงเล็กน้อยตามดินแดนชายขอบและแถบภูดอย ส่วนโคพื้นเมืองหากไม่มีมาตรการปฏิบัติเป็นจริงคงมีชะตากรรมเดียวกันในไม่ช้า คงพบเห็นได้เพียงตามสถานีทดสอบพันธุ์สัตว์ของกรมปศุสัตว์และ

¹ รองศาสตราจารย์ ภาควิชาสัตวศาสตร์ คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ขอนแก่น 40002

Associate Professor, Department of Animal Science, Faculty of Agriculture, Khon Kaen University, Khon Kaen 40002

* Corresponding author: vthevi@kku.ac.th

ฟาร์มของมหาวิทยาลัยบางแห่งเท่านั้นการลดจำนวนลงอย่างรวดเร็วของโคพื้นเมืองนอกเหนือจากสาเหตุการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม และนโยบายของหน่วยงานของรัฐเรื่องการยกระดับสายเลือดโคพื้นเมืองโดยการผสมข้ามกับพันธุ์ต่างประเทศแล้ว การปั่นราคาโคบางสายพันธุ์ที่เกิดขึ้นมาแล้ว 2 ระลอก มีผลทำให้โคถูกผสมดังกล่าวมีราคาสูง จึงใจให้เกษตรกรผสมข้ามแม่โคที่มีอยู่ด้วยต้นทุนของน้ำเชื้อพ่อโคราคาแพงโดยวาดหวังว่าจะได้ผลตอบแทนที่สูงลิบก่อนการพังทลายของระบบแชร์ลูกโซ่ ระหว่างนั้นโคพื้นเมืองซึ่งราคาต่ำกว่าและรสชาติเนื้อถูกปากเมื่อปรุงแต่งเป็นอาหารตามความนิยมของท้องถิ่นถูกฆ่าชำแหละเพื่อบริโภคเป็นจำนวนมาก ปัจจัยจากการปั่นราคาโคดังกล่าวจึงน่าจะเป็นหนึ่งในสาเหตุหลักส่งผลต่อการลดจำนวนลงของโคพื้นเมือง

สำหรับเจ้าทุยหน้าชื่อเทรดเดอร์แห่งท้องทุ่งถูกลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว พร้อมกับการล้มละลายของชาวนาชาวไร่ภายใต้การรุกรานของระบบทุนนิยมพึ่งพา ควายจึงมีบทบาทหลักเป็นเพียงแหล่งโปรตีนคุณค่าเดิมเพราะถูกแทนที่ด้วยควายเหล็ก ปัจจุบันทั่วทั้งประเทศหลงเหลือกระบืออยู่ประมาณ 1.5 ล้านตัว (กรมปศุสัตว์, 2550)

ส่วนไก่พื้นเมืองนั้นกรมปศุสัตว์ (2550) รายงานว่ามีจำนวนประมาณ 63 ล้านตัว ยังพบอย่างกว้างขวางในเขตชนบทอยู่ในมือของเกษตรกรเกือบ 3 ล้านครอบครัว แม้ยังคงความหลากหลายทางชีวภาพ แต่เสถียรภาพทางพันธุกรรมของไก่พื้นเมืองถูกคุกคามจากหลายด้าน ได้แก่ การนำเข้าไก่ชนจากต่างประเทศมาผสมข้ามกับไก่ในประเทศ ภาวะคุกคามของโรคระบาดในสัตว์ปีก เช่น ไข้หวัดนก เป็นต้น เป็นภาวะคุกคามที่สำคัญ เนื่องจากในระบบป้องกันการแพร่ระบาดมีการทำลายไก่พื้นเมืองในบริเวณใกล้เคียงเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้ยังไม่รวมแนวคิดการสร้างฟาร์มมาตรฐานตามชนบท ซึ่งอาจไม่เหมาะสมกับสภาพที่เป็นจริงและกระทบต่อความมั่นคงด้านอาหารของเกษตรกรได้

สัตว์พื้นเมืองคืออะไร

ขึ้นอยู่กับจุดยืนและมุมมอง สัตว์พื้นเมืองของประเทศหรือท้องถิ่นใดๆ ย่อมเป็นสัตว์ที่สืบเชื้อสายในประเทศหรือท้องถิ่นนั้นมายาวนาน ปรับตัว ดำรงชีวิตและสืบเผ่าพันธุ์ได้เป็นอย่างดี สอดคล้องกับภูมิประเทศ ภูมิอากาศ อาหาร และทนทานต่อโรคพยาธิต่างๆ ได้ดีกว่าสัตว์ต่างถิ่น นอกจากนี้แล้วสัตว์พื้นเมืองยังมีจุดเด่นด้านองค์ประกอบของเนื้อ ซึ่งพบว่ามีไขมันต่ำรสชาติพิเศษ และน่าจะมีประโยชน์ต่อสุขภาพสูงกว่าสัตว์พันธุ์สมัยใหม่

จุดด้อยของสัตว์พื้นเมือง

ในระบบการผลิตสัตว์ในมิติของการค้าหากำไรซึ่งเกษตรกรพึ่งพาปัจจัยการผลิตจากภายนอกครัวเรือน สัตว์พื้นเมืองมีจุดด้อยคือความสามารถทางพันธุกรรมไม่สนองตอบต่ออาหารและการจัดการสมัยใหม่ การเจริญเติบโตช้า ดังนั้นหากเลี้ยงสัตว์พื้นเมืองภายใต้ระบบการผลิตกระแสหลักดังกล่าว เกษตรกรจะขาดทุน

แนวทางการนำประโยชน์พันธุกรรมสัตว์พื้นเมือง

อะไรคือจุดอ่อน อะไรคือจุดแข็งของสัตว์พื้นเมืองดังได้กล่าวมาแล้วว่าจุดเด่นของสัตว์พื้นเมืองคือความสามารถในการทนได้ต่อสภาพการจัดการเลี้ยงดูที่ลงทุนต่ำและเอาใจใส่ดูแลน้อย (extensive) องค์ประกอบของเนื้อมีไขมันต่ำมีประโยชน์ต่อสุขภาพ และรสชาติมีความเฉพาะ เช่น ในไก่ เป็นต้น ในโคหากฆ่าชำแหละในช่วงอายุที่เหมาะสม ความเหนียวของเนื้อต่ำ และหากปรุงแต่งตามอัตลักษณ์ของภูมิภาคแล้วไม่มีปัญหาใดๆ กับค่านิยมการบริโภค การผลิตในระบบปศุสัตว์อินทรีย์อาจเป็นแนวทางหนึ่งที่จะเพิ่มมูลค่าของเนื้อสัตว์พื้นเมือง หรือถูกผสมพื้นเมือง

ในกรณีของไก่พื้นเมืองในปัจจุบันมีแนวคิดใช้ประโยชน์ทางพันธุกรรมโดยทำเป็นสายพ่อในการผลิตไก่กระทุงลูกผสม เพื่อนำเอาจุดเด่นในเรื่องรสชาติและระดับความนุ่มเหนียวของเนื้อจากพ่อพื้นเมืองหรือพ่อพื้นเมืองลูกผสมมาสู่ลูกที่เกิดจากแม่พันธุ์

สมัยใหม่ที่โตตกกว่าแม่พื้นเมือง และให้ลูกที่จะเจริญเติบโตและเปลี่ยนอาหารเป็นเนื้อได้ดีกว่าไก่พื้นเมือง เนื้อลูกโตดังกล่าวน่าจะเป็นสินค้าที่สำคัญในอนาคตในตลาดแถบเอเชียที่นิยมไก่สี

จะอย่างไรในการอนุรักษ์สัตว์พื้นเมือง

บทบาทภาครัฐ

ประเทศไทยได้ลงนามรับรองอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ ณ กรุงริโอเดอจาเนโร ประเทศบราซิล เมื่อปี 2533 ซึ่งกำหนดให้ประเทศที่เป็นภาคีมุ่งมั่นดำเนินการในด้านต่างๆ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) การอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ 2) การใช้ประโยชน์ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างยั่งยืน และ 3) การแบ่งปันผลประโยชน์ที่ได้รับจากการใช้ทรัพยากรพันธุกรรมอย่างเท่าเทียมและยุติธรรม

ในด้านปศุสัตว์นั้น กองบำรุงพันธุ์สัตว์ กรมปศุสัตว์ ได้ดำเนินการในเรื่องอนุรักษ์พันธุ์สัตว์พื้นเมืองอย่างต่อเนื่อง ตามสถานทีทดสอบพันธุ์และศูนย์วิจัยและบำรุงพันธุ์สัตว์ต่างๆ นอกเหนือจากหน่วยงานอื่นๆ เช่น ตามมหาวิทยาลัยต่างๆ เป็นต้น อย่างไรก็ตามบทบาทหน่วยงานของรัฐย่อมขึ้นกับนโยบายและงบประมาณสนับสนุน สามารถประเมินได้จากผลงานเชิงประจักษ์ซึ่งสืบค้นได้โดยไม่ยาก

บทบาทของภาคประชาชน

การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม การขาดความเข้าใจในเรื่องคุณค่าทางพันธุกรรมของสัตว์พื้นเมือง การตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของการปั่นราคาโคบางสายพันธุ์ ระบบการปฏิบัติที่ไม่เป็นจริงของนโยบายต่างๆ ล้วนแต่ส่งผลต่อพันธุกรรมของโค และสัตว์พื้นเมืองอื่นๆ อย่างไรก็ตามการพัฒนาอย่างยั่งยืนต้องอาศัยภาคประชาชนเข้ามามีบทบาทร่วมอย่างขาดไม่ได้ ดังนั้นในการอนุรักษ์และพัฒนาพันธุ์สัตว์พื้นเมืองรัฐจึงควรเข้ามามีบทบาทในฐานะผู้สนับสนุนอ้อมๆ และอำนวยความสะดวกให้กับภาคประชาชนได้มีบทบาทอย่างกว้างขวางและมีประโยชน์

ร่วมที่ประจักษ์ชัด เช่น การจัดตั้งองค์กร กลุ่ม ชมรม สมาคม กระตุ้นการจัดการประกวดต่างๆ การตั้งรางวัลควบคู่กับการดูแลเรื่องมาตรฐานจะทำให้ฐานพันธุกรรมของสัตว์พื้นเมืองกระจายไปอย่างมีมาตรฐานและมั่นคง รอคำนนำไปใช้ประโยชน์ในด้านต่างๆ ในอนาคต

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสัตว์พื้นเมือง

แหล่งทุนวิจัยต่างๆ ควรให้ความสำคัญกับงานวิจัยสัตว์พื้นเมืองอย่างเป็นระบบ และให้โอกาสในการเข้าถึงทุนอย่างกว้างขวางกว่าที่เป็นอยู่ การวัดผลงานนักวิจัยควรมีหลายมิติมุมมอง ควรให้คุณค่าที่สูงกับงานวิจัยที่เป็นประโยชน์กับประเทศชาติมากกว่าเน้นการตีพิมพ์วารสารนานาชาติที่ประโยชน์จับต้องไม่ได้

ในปัจจุบันมีการดำเนินงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์พันธุกรรมสัตว์พื้นเมืองของหน่วยงานต่างๆ เช่น กรมปศุสัตว์ และมหาวิทยาลัยต่างๆ เป็นต้น สำหรับที่มหาวิทยาลัยขอนแก่น คณะจารย์ของภาควิชาสัตวศาสตร์ คณะเกษตรศาสตร์ หลายท่านได้ดำเนินการวิจัยอย่างต่อเนื่อง ตัวอย่างเช่น ในด้านเทคโนโลยีน้ำเชื้อและตัวอ่อนในสุกร โค และไก่พื้นเมือง งานวิจัยด้าน DNA ของสัตว์พื้นเมือง และการปรับปรุงพันธุ์ไก่พื้นเมือง ด้านวิทยาศาสตร์เนื้อสัตว์ ตลอดจนด้านอาหารและการจัดการในโคพื้นเมือง

บทสรุป

กระแสคลื่นโลกาภิวัตน์ได้ถาโถมส่งผลกระทบทั้งด้านบวกและลบ ทั้งทางด้านชีวภาพและสังคมของประเทศ หากไม่เข้มแข็งไม่มีรากเหง้าทางความคิดที่แข็งแกร่งพอก็ถูกคลื่นทุนนิยมใหม่แห่งโลกาภิวัตน์กวาดต้อนปราศจากการไปทีสุด ทำอย่างไรจึงจะอยู่ได้อย่างมีความสุขและมีศักดิ์ศรีท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของโลกในประเด็นการอนุรักษ์พันธุ์สัตว์พื้นเมืองไม่ได้มีเป้าหมายสุดโต่งที่จะเรียกร้องให้ทุกวิสาหกิจผลิตสัตว์พื้นเมือง แต่อยากให้มีความเข้าใจและมองเห็นคุณค่ามรดกล้ำค่าทางพันธุกรรมเหล่านี้ แปรความ

เข้าใจและมองเห็นคุณค่ามาเป็นความร่วมมือ มีการปฏิบัติจริงของทุกภาคส่วน เพื่อให้มีการคงอยู่และมีการใช้ประโยชน์สัตว์พื้นเมืองเพื่อมวลมนุษยชาติ อย่างชาญฉลาด

บรรณานุกรม

- กรมปศุสัตว์. 2551. สถิติการเลี้ยงสัตว์ประจำปี 2550 ศูนย์สารสนเทศ กรมปศุสัตว์ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, กรุงเทพฯ.
- Woelders, H., C. A. Zuidberg and S. J. Hiemstra. 2006. Animal genetic resources conservation in the Natherlands and Europe: Poultry perspective. Poult. Sci. 85: 216-222.